

УДК 355.02(045)

DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-2-75/119-126>

Романюк А. М.

(0000-0002-4268-0601)

Гудим В. М.

(0000-0001-9540-8524)

Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Київ

Особливості та вимоги до виконання Силами територіальної оборони Збройних Сил України завдання з посилення охорони та захисту державного кордону

Резюме. У статті розглянуто особливості та умови виконання Силами територіальної оборони Збройних Сил України завдання з посилення охорони та захисту державного кордону, визначено вимоги до їх застосування.

Ключові слова: складові Сил територіальної оборони Збройних Сил України; завдання територіальної оборони; посилення охорони та захисту державного кордону; зона (район) територіальної оборони.

Постановка проблеми. Аналіз виконання завдань Силами територіальної оборони Збройних Сил України впродовж їх повсякденної діяльності, під час командно-штабних, загальновійськових тактичних та мобілізаційних навчань у мирний час та набутого практичного досвіду під час російсько-української війни 2022 року показав, що гарантований захист територіальної цілісності держави, забезпечення недоторканності її кордонів і суверенітету суттєво залежить від бойової, мобілізаційної та професійно-практичної підготовки Сил територіальної оборони Збройних Сил України (далі – СТрО).

З початком вторгнення російського агресора на територію України СТрО, де з низки об'єктивних і суб'єктивних причин, виявились не повною мірою готовими до гарантованого виконання завдань. Свою негативну частку впливу внесли:

тривала імплементація Закону України “Про основи національного спротиву”;

затримка в прийнятті відповідних нормативно-правових актів;

часті зміни організаційно-штатних структур Сил ТрО, невизначеність у системі управління;

вкрай низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення;

відсутність сучасних відкритих та закритих засобів зв'язку;

низький рівень: контролю, організації взаємодії, професійної підготовки;

активні дії диверсійно-розвідувальних сил (далі – ДРС) противника, що в результаті призвело до порушення контролю і навіть охорони та захисту державного кордону,

охорони та прикриття стратегічних державних і військових об'єктів, та захопленню значної території, населених пунктів, комунікаційних споруд України.

З метою успішного виконання визначених законами держави завдань СТрО, і конкретно, з посилення охорони та захисту державного кордону, протидії диверсійно-розвідувальним групам, виникає нагальна потреба якомога скоріше усунути перераховані причини і недоліки та вирішити проблемні питання. Наряду зі збільшенням чисельності сил і засобів складових СТрО, добитися їх ефективної результативності застосування та живучості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. З проведеного аналізу нормативно-правової бази, публікацій, досліджень та наукових робіт [1–9] можна дійти таких висновків:

у роботах [1–5] описано загальні підходи до визначення складу СТрО, порядок управління, всебічного забезпечення, організації взаємодії, оцінювання ефективності складних систем військового призначення, що дає змогу частково оцінити ступінь виконання завдань СТрО щодо посилення охорони та захисту державного кордону, визначити втрати сторін та вибрати найкращий варіант способу ведення бойових дій, але не враховує час на блокування району виявлення ДРС та їх пошуку;

законодавча та нормативно-правова база, яка стосується посилення охорони та захисту державного кордону, потребує подальшого наукового уточнення, оперативності у прийнятті та вводу в дію необхідних документів з урахуванням

набутого досвіду та сучасних вимог ведення війни [6–9].

Мета статті – обґрунтування факторів та умов, що впливають на застосування Сил територіальної оборони Збройних Сил України під час виконання завдання з посилення охорони та захисту державного кордону, визначення вимог до їх застосування.

Вклад основного матеріалу. СТрО як окремий рід сил Збройних Сил України призначені для протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна у разі виникнення надзвичайних ситуацій. На СТрО покладається організація, підготовка та виконання різномірних завдань територіальної оборони таких, а саме:

своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ (сил) або/чи угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройної агресії проти України; участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій;

участь у підготовці громадян України до національного спротиву;

участь у посиленні охорони та захисті державного кордону;

участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління;

участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення;

забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегрупування;

участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій;

участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах;

участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях;

участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та непередбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями;

участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника).

Одним із найважливіших завдань, що покладені на СТрО, є участь у посиленні охорони та захисті державного кордону [6].

З метою забезпечення недоторканності державного кордону України Державною прикордонною службою України, а також Збройними Силами України здійснюються заходи з охорони державного кордону як на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, так і у повітряному та підводному просторі [8]. Охорона державного кордону як складова загальнодержавної системи захисту державного кордону є основною функцією Державної прикордонної служби України [9].

Захист державного кордону України, як частина загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки, полягає у скоординованій діяльності військових формувань та правоохоронних органів держави. Ця діяльність провадиться в межах наданих їм повноважень шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів [7].

Для досягнення стабілізаційної обстановки, забезпечення надійного функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування та унеможливлення ескалації внутрішнього (прикордонного) збройного конфлікту і переростання його у локальну (регіональну) війну, під час стабілізаційних дій здійснюються заходи щодо посилення охорони та захисту державного кордону, до яких залучаються СТрО [10].

Посилення охорони та захисту державного кордону здійснюється [14]:

по-перше, у разі загрози збройного конфлікту чи збройної агресії;

по-друге, пристабілізації обстановки у кризових районах.

У *першому випадку* СТрО залучаються до посилення охорони та захисту державного кордону у разі збройного зіткнення між ворогуючими сторонами із застосуванням військової сили, пов'язане з порушенням державного кордону спеціальними або регулярними військовими підрозділами іншої держави, або протиправного застосування збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності України [11].

Збройною агресією вважається будь-яка з таких дій [12]:

вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;

напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;

засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України;

застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

У *другому випадку* у разі кризової ситуації зумовленої воєнно-політичними чинниками, за якої вичерпуються можливості врегулювання спірних питань політичними

засобами і наростає загроза двостороннього застосування воєнної сили [12].

У першому чи другому випадку СТрО залучаються до виконання завдань з посилення охорони та захисту державного кордону, яке полягає у підвищенні інтенсивності застосування всіх наявних сил та засобів Державної прикордонної служби України та СТрО, щільності їх розміщення на державному кордоні, в прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах. Посилення охорони та захисту державного кордону здійснюється на глибину контрольованих прикордонних районів. При цьому основні зусилля зосереджуються на напрямках найбільш ймовірного перетинання державного кордону диверсійно-розвідувальними групами держави-агресора, а також нелегального переміщення зброї, боєприпасів, вибухових речовин тощо [14].

Мета завдання з посилення охорони та захисту державного кордону підрозділами СТрО досягається шляхом [1]:

недопущення проникнення на територію держави ДРС противника;

припинення незаконної міграції і переміщення зброї і майна;

пошуку та знищення ДРС у прикордонних контрольованих районах.

Для виконання завдання з посилення охорони та захисту державного кордону СТрО мають бути спроможними забезпечити [14]:

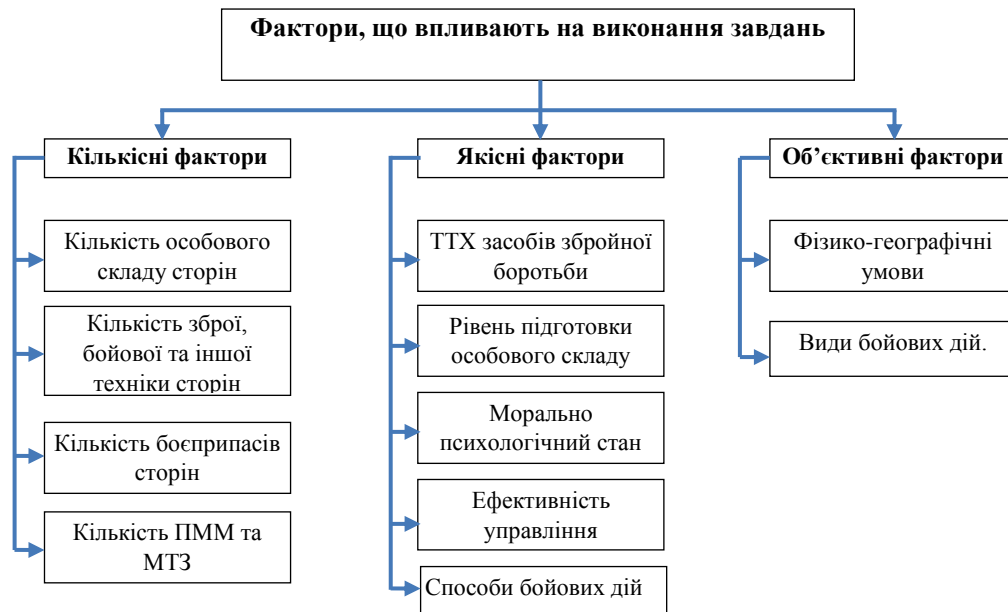
посилення прикордонних нарядів;

створення спостережних постів, засідок, секретів;

створення мобільних груп для припинення збройних провокацій, відбиття нападу або припинення збройного опору осіб, які незаконно перетинають чи намагаються незаконно перетнути державний кордон;

виділення протидиверсійного (мобільного) резерву.

Отже, на досягнення мети завдання з посилення охорони та захисту державного кордону впливає низка факторів та умов (рис. 1), які необхідно враховувати для формування вихідних даних під час прийняття рішення командувачем (командиром) [15].

Рис. 1. Фактори, які впливають на виконання завдань з посилення та захисту державного кордону

Для досягнення мети агресії противник крім застосування регулярних військ, буде широко застосовувати диверсійно-розвідувальні групи, а також незаконні збройні формування, які діятимуть на території держави [10].

Тому у процесі формування вихідних даних про ДРС противника слід враховувати його: склад, стан і положення; бойові можливості; сильні та слабкі сторони; можливі варіанти дій [14].

Водночас під час аналізу та формування вихідних даних за свої СТрО необхідно врахувати: склад, стан та положення своїх підрозділів; бойові можливості; сильні та слабкі сторони; важливі (критичні) об'єкти, які підлягають посиленій охороні та обороні; склад, стан, положення, завдання та характер

дій взаємодіючих військових формувань та інших складових сектору безпеки і оборони держави районного рівня.

Законодавством України визначено організаційну структуру СТрО (рис. 2), та порядок їх формування. Одним із принципів, на яких ґрунтується територіальна оборона є територіальність, яка передбачає формування бригади та батальйону СТрО в межах адміністративного поділу України, а органів військового управління – у межах військово-адміністративного поділу України. Тобто бригада СТрО як форма організації створюється в зоні ТрО, яка відповідає адміністративній одиниці області, а батальйон СТрО – адміністративній одиниці району в межах області [6].

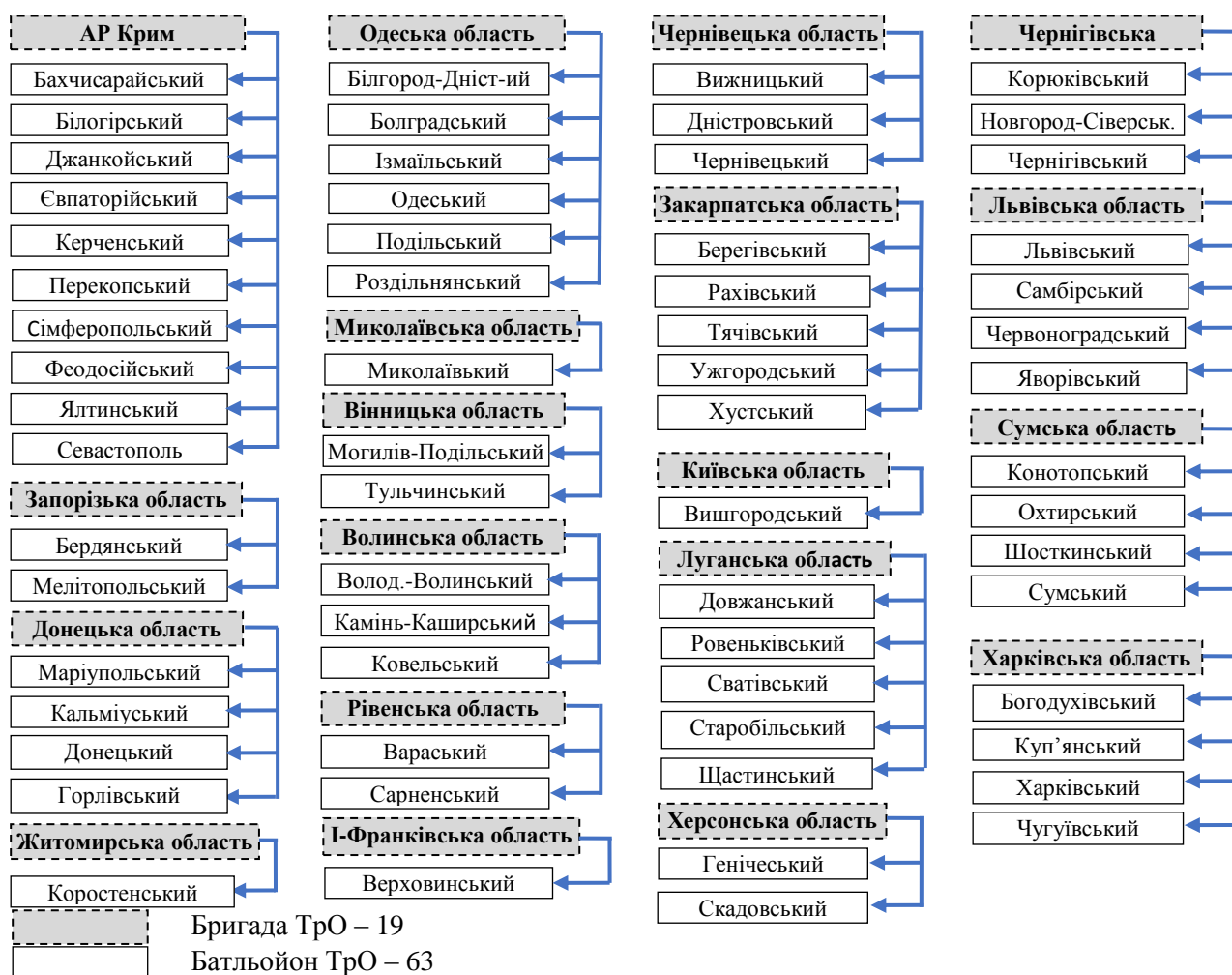

Рис. 2. Організаційна структура Сил територіальної оборони Збройних Сил України

Разом з тим постановою Кабінету Міністрів України визначенні прикордонні райони (рис. 3) [16]. Це дає змогу комплектувати батальйони СТрО особовим

складом, який проживає в цьому районні, що зі свого боку забезпечить мінімальну витрату часу на його розгортання та приведення у готовність до дій.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ

Рис. 3. Прикордонні райони (зони) України

Під час аналізу умов виконання завдань з посилення охорони та захисту державного кордону слід враховувати: протяжність ділянки державного кордону, фізико-географічні умови (тип рельєфу та гідрологічні умови місцевості, характер ґрунтів і рослинності, метеорологічні та кліматичні умови).

На сьогодні державний кордон України є одним із найпротяжніших у Європі, довжина якого сягає 6992,982 кілометри. Україна межує із сімома державами: чотирима державами – членами ЄС (Республіка Польща, Словачька Республіка, Угорщина, Румунія), з Республіками Молдова, Білорусь та Російською Федерацією, а також має морську ділянку державного кордону [17].

Загальна протяжність сухопутної ділянки державного кордону України становить 5637,982 кілометра, з них: з Республікою Білорусь – 1084,2 кілометра, з Республікою Польща – 542,39 кілометра, із Словачькою Республікою – 97,852 кілометра, з Угорщиною – 136,7 кілометра, з Румунією – 613,8 кілометра, з Республікою Молдова – 1222 кілометри та з Російською Федерацією –

1974,04 кілометра. Сухопутна ділянка державного кордону протяжністю 409,3 кілометра залишається тимчасово неконтрольованою внаслідок агресії Російської Федерації [17].

Загальна протяжність морської ділянки державного кордону становить 731 морську милю, з яких 570 миль по Чорному морю, 135 миль – по Азовському, 26 миль – по Керченській протоці. Протяжність державного кордону по р. Дунай – 98 миль. Площа виключної (морської) економічної зони становить майже 21,2 тис. квадратних миль. Морський пошуково-рятувальний район України займає площу понад 137 тис. квадратних кілометрів з інтенсивним судноплаством [17].

Наведенні умови виконання завдань з посилення охорони та захисту державного кордону висувають до підрозділів СТрО низку вимог, а саме [18]:

здатність до швидкого створення (нарощування), розгортання на загрозливих напрямках для виконання завдань за призначенням, пошуку, блокування та знищення противника, забезпечення

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ

зосередження вогневої потужності на необхідному напрямку ймовірного перетинання державного кордону диверсійно-розвідувальними групами держави-агресора;

здатність до ефективного об'єднаного застосування підрозділів СТрО з підрозділами Державної прикордонної служби України та національною поліцією України шляхом швидкої зміни вогневих позицій після вогневого ураження під час блокування, пошуку та знищення ДРС у контрольованих прикордонних районах;

здатність підрозділів СТрО автономно виконувати бойові (спеціальні) завдання під час посилення охорони та захисту державного кордону України;

здатність швидко пересуватися своїм ходом;

здатність формувати достовірні розвідувальні оцінки з урахуванням імовірних змін у спроможностях противника, його можливих дій з використанням безпілотних літальних засобів розвідувального, ударного призначення та коригувальників артилерійського вогню.

Ураховуючи стан СТрО та досвід їх застосування, можна передбачити, що для посилення охорони та захисту державного кордону, необхідно мати організаційно-штатну структуру батальйонів ТрО, яка могла б поєднати найбільш доцільний склад (Табл. 1) видів озброєння і родів військ (сил), що забезпечить високу бойову готовність і здатність ефективно вести бойові (спеціальні) дії саме у контрольованих прикордонних районах [15].

Таблиця 1

Склад батальйону ТрО

Організаційна структура	Завдання	Елемент бойового порядку	Зразок ОВТ
Управління батальйону	управління підлеглими силами і засобами розвідки, обслуговування стрільб і для спостереження за діями підрозділів	Командно-спостережний пункт	АК-74; Р-142Н
В-Стрілецькі роти	ведення прихованої охорони певної ділянки на імовірному напрямку (маршруті) руху правопорушників, недопущення раптового нападу на особовий склад та об'єкти СТрО та Державної прикордонної служби України	Секрет	РПК -74; АК-74; СВД; РПГ Богдан 2351
	затримання правопорушників за завчасно отриманими даними	Засідка	
	огляд (обстеження) місцевості в цілях виявлення і затримання (знищення) порушників	Група пошуку та знищення	
	ізоляція району виявленого знаходження порушників по визначеному рубежу; недопущення їх прориву за його межі, обмеження району прикордонного пошуку і забезпечення затримання порушників	Група блокування (очеплення)	
Рота вогневої підтримки	знищення та подавлення вогневих засобів та живої сили противника, радіоелектронних засобів та світлового забезпечення місцевості	Група вогневого ураження	82 мм міномет; 30 мм АГС-17 Богдан 2351
Розвідувальний взвод	ведення візуального спостереження за певною ділянкою державного кордону чи об'єктом; виявлення і затримання правопорушників, виявлення ознак підготовки до порушення державного кордону, а також збирання інших даних обстановки	Спостережний пост	АК-74; АКСУ; ГП-25; ЛПП-1 ПСНР-5
Зенітний ракетний взвод	знищення повітряних цілей противника в основному на малих та частково середній висоті	Група ППО	ПЗРК "Ігла", "Stinger"
Інженерно-саперний взвод	улаштування та подолання інженерних загороджень	Група забезпечення	ПЗМ; БАТ-2
Взвод зв'язку	забезпечення зв'язком, обміном інформацією в системі управління військами за допомогою радіо-, проводовими, рухомими і сигнальними засобами зв'язку	Польовий вузол зв'язку	MOTOROLA DP4800 MOTOROLA DP4400
Медичний пункт	евакуація поранених; підтримання покращення збереження та відновлення психічного та фізичного здоров'я особового складу	Медична евакуаційна група	АС-66; УАЗ-3962; І-П-0,5
Взвод матеріально-технічного забезпечення	забезпечення матеріальними засобами та продовольством; відновлення озброєння та військової техніки	Група тилового та технічного забезпечення	КП-130; КО-75 ЦВ-1,2; МТО-АТ; КЕТЛ

Висновки. Отже особливості виконання завдання з посилення охорони та захисту державного кордону потребують від СТрО мати у своєму складі батальйони сформовані у прикордонних районах, які будуть спроможні вести самостійно або у взаємодії з прикордонними загонами спеціальні (бойові) дії, мобільно розгортатися на визначених ділянках кордону, вести розвідку, збирати і обробляти дані, наносити штатними засобами вогневе ураження противника, обмінюватись інформацією між елементами бойових порядків, забезпечувати належний рівень захисту особового складу та поповнювати матеріальні запаси.

Подальшим завданням дослідження є розроблення математичної моделі оцінювання ефективності виконання завдань СТрО щодо посилення охорони та захисту державного кордону, обґрунтування показників оцінювання ефективності СТрО щодо посилення охорони та захисту державного кордону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Романюк А. М. Методичний підхід до визначення складу Сил територіальної оборони до виконання завдання з посилення охорони та захисту державного кордону // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2021. № 3 (73). С. 4–52.
2. Романченко І. С., Фролов В. С., Палій В. В. Шляхи підвищення ефективності системи управління територіальною обороною України // Наука і оборона. 2009. № 4. С. 6–11.
3. Фролов В. С. Територіальна оборона України: якою їй бути? // Наука і оборона. 2007. № 1. С. 18–23.
4. Лобко М. М. Територіальна оборона України як фактор посилення обороноздатності держави : стаття // Наука і оборона. 2019. № 2. С. 6–59.
5. Семененко В. М., Фролов В. С. Організація територіальної оборони України в умовах гібридної війни // Наука і оборона. 2021. № 2. С. 8–16.
6. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 04.08.2022).
7. Про Державний кордон : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 04.08.2022).
8. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 р. № 687-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 06.08.2022).
9. Про державну прикордонну службу : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 06.08.2022).
10. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави : підручник / О. П. Дузь-Крютченко, Ю. В. Пунда, В. П. Грищенко та ін. ; за заг. ред. В. М. Телелима. ; 3-е вид., перероб. і доп. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. 620 с.
11. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164.
12. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 07.08.2022).
13. Гута С. С. Поняття “Кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками”, “воєнно-політична криза” в теорії державного управління // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 7. С. 116–120. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5465&i=21> (дата звернення: 06.08.2022).
14. Методика визначення спроможностей окремого батальйону територіальної оборони : метод. посіб. / Г.Єфімов, О. Музика, Є Касаткін, С. Корнійчук. Львів : НАСВ, 2021. 162 с.
15. Загорка О. М., Павліковський А. К., Загорка І. О., Полякова О. В. Синтез організаційної структури управління угрупованням військ (сил): методичний аспект // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2016. № 1 (25). С. 160–165.
16. Про контрольовані прикордонні райони : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 р. № 1199 (зі змінами). Офіційний вісник України від 20.08.1998. 1998. № 31. С. 23. Ст. 1168. Код акта 5810/1998.
17. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 р. № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.08.2022).
18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України” : Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text> (дата звернення: 08.08.2022).

Features of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine performing the task of strengthening the protection of the state border

Annotation

The analysis of the performance of tasks by the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine during their daily activities, in the course of command and staff, combined arms tactical and mobilization exercises in peacetime and the practical experience gained during the Russian-Ukrainian war of 2022 showed, that the guaranteed protection of the territorial integrity of the state, ensuring the inviolability of its borders and sovereignty significantly depends on the combat, mobilization and professional and practical training of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine (hereinafter – the TDF).

The purpose of the article is to substantiate the factors and conditions that affect the use of the TDF of the Armed Forces of Ukraine during the implementation of the task of strengthening the protection and defence of the state border, to determine the requirements for their use.

When analyzing the conditions for performing the tasks of strengthening the protection and defence of the state border, the following are taken into account: the length of the state border section, physical and geographical conditions (type of relief and hydrological conditions of the area, nature of soils and vegetation, meteorological and climatic conditions).

The above-mentioned puts forward a number of requirements to the units of the TDF, namely the ability to:

- to respond quickly to the actions of sabotage and reconnaissance groups of the aggressor state;
- to effectively combine the use of the TDF units with the units of the State Tax Service of Ukraine and the National Police of Ukraine;
- to autonomously perform combat (special) tasks in the course of strengthening the protection and defense of the state border of Ukraine;
- to move quickly on their own;
- to form reliable intelligence assessments taking into account possible changes in the enemy's capabilities.

Keywords: components of the Territorial Defence Forces of the Armed Forces of Ukraine; tasks of territorial defence; strengthening the protection and defence of the state border; zone (district) of territorial defence.